

Микола Тимошик

Народився 1956 року в с. Данина на Чернігівщині. Українець. У 1978 році закінчив факультет журналістики Київського університету ім.Т.Г.Шевченка і аспірантуру при ньому. Працював на журналістській та видавничій роботі. Автор ряду рунтовних наукових праць та підручників для вузів, виданих в Україні й за кордоном, які стосуються видавничої справи, життя й діяльності Івана Огієнка тощо.

Доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри видавничої справи та редагування Інституту журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка, за сумісництвом ? директор науково-видавничого центру «Наша культура і наука». Член Національної спілки письменників України та Національної спілки журналістів України. Лауреат премії ім. Івана Огієнка.

УКРАЇНЬСЬКА ПРЕСА І КНИГОВИДАННЯ В КАНАДІ ЯК ДЖЕРЕЛО ДОСЛІДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКО-КАНАДСЬКИХ ВІДНОСИН

Становлення українського друкованого слова за океаном

Учителі-емігранти — піонери видавничого руху

Понад сто років тому перші емігранти з українських земель їхали в пошуках кращої долі у невідомі їм і тривовжні заокеанські світи, беручи з-поміж найпотрібніших у дорозі речей грудочку рідної землі, а нерідко — й томик Шевченкового Кобзаря чи Біблії. Потрапивши в чуже оточення, не знаючи тамтешніх законів, звичаїв та мови, будучи переважно малописьменними, розпорошеними на великих відстанях, вони потребували доброго і надійного порадника, учителя, носія бодай якоїсь інформації про рідний край, чогось такого, що могло б їх освічувати і об'єднувати. Таку роль перебрали на себе перші україномовні періодичні друковані органи та книжки.

Як підтверджують архівні матеріали, українське друкарство на американському континенті засновували не професіонали. Були то молоді хлопці, здебільшого з числа учителів, яким безумовно бракувало професійного журналістського і видавничого досвіду. Але в їхніх неспокійних серцях нуртували любов до цієї справи і любов до України. Коли тепер перегортаєш десятки, сотні книжок, виданих нашими земляками за океаном у різний час, то нерідко в них неможливо віднайти, скажімо, рік видання. Про час виходу таких книжок можна дізнатися хіба що з рекламних оголошень про збір накладу чи з повідомлень на газетних шпальтах про надходження у продаж того чи іншого видання. Перші видавці навіть не знали про загальні правила оформлення, кажучи сучасною мовою, вхідних і вихідних даних книжки. Вони тоді й не замислювалися, що творять історію і самі залишаються в ній. А працювали для людей, дбаючи передусім про їхній духовний і національний поступ, закликаючи їх своїми виданнями пам'ятати далеку Батьківщину, мову і звичаї своїх батьків.

Початки українських друків на канадській землі

Досі остаточно не встановлено, яку саме українську книжку, видрукувану на канадській землі, можна вважати першою. Професор І. Боберський, наприклад, стверджує, що це «Християнський Катехизм» — 40-сторінкова брошура, що побачила світ 1904 року за підтримки і благословення «Незалежної Грецької Церкви». Ця дата, до речі, зазначена на книжці. Інший канадський дослідник, доктор М. Марунчак українським канадським першодруком вважає «Учебник англійської мови» (обсяг — 330 сторінок), який написали Іван Бодруг та Михайло Щербінін. Цей своєрідний українсько-канадський підручник побачив світ наприкінці 1904 року, а датований 1905 роком. В англійському варіанті він має довшу назву — «Ruthenian-English Glossary or Dictionary or English Manual for Ruthenians». Це підтверджує оригінал договору «Канадійської Північно-Західної Видавничої Спілки» з авторами від 10 березня 1904 року, за яким видавництво зобов'язувалося випустити книжку в світ 1904 року.

На жаль, жоден примірник цієї книжки не зберігся. Маємо лише її передрук 1912 року. А ще — досить оригінальний

текст рекламного оголошення у перших числах «Канадійського Фармера» 1906 року, зверненого до українців:

«Ви цілком не сотворите гріха, ні ви, ні ваші діти, коли купите собі учебник англійської мови. Се не пів «кега» пива у Вінніпегу, аби викинути одного доляра, випити за пару годин та й пропало. Се книга за 1.50, котрої Вам треба на кождім кроці, як потрібно їсти й одягнутися... Дуже біда на чужині мізерному бідакові, що не знає мови народа, з котрим мусить жити».

Дехто з учених діаспори початок заснування українського книговидання в Канаді відносить до 1907 року. Очевидно, підставою для цього не зовсім умотивованого твердження стало ось таке рекламне представлення в газеті «Канадійський Фармер» брошури «Вільний Світ», випущеної того ж року «Українською Вільнодумною Федерацією»: «Пам'ятайте, що се перша книжечка, яка до сеї пори появилася на Канадійській Україні».

До речі, багато шпальт перших українських часописів у Канаді перейняті саме благородною ідеєю добротворення, чистих і чесних намірів щодо поширення освіти і знань серед українців, об'єднання їх в одну свідому й активну спільноту. Показовим у цьому плані є ось цей витяг із звернення до читача, опублікованого у першому числі «Українського Голосу»: «...Та і наша доля в заморській країні не облята медом, не обсипана золотом. І нам нелегко приходиться лупати каміне, корчувати ліси, сушити мочари. Ми не застали тут колачів на вербах, а мусимо так само тяжко працювати, щоб з голоду не згинуть, а до сего ми тут чужі, ми ще не знаємо тутешніх законів... Ми повинні шанувати людську гідність і не бути рабами інших народів, а показати себе, що й ми народ. Та щоб ми могли обстоювати за собою, ми повинні вчитись. Встид і сором буде нам, непросвіченим...».

Їхали наші земляки за океан зосібно русинами, буковинцями, галичанами, волиняками, наддніпрянцями, лемками, чернігівцями. Їхали такими тому, що й сама наша Україна була тоді розшматована, роздерта поміж сильнішими сусідами — Росією, Польщею, Австро-Угорщиною, Румунією. Історично несправедливе слово «рутеніш», «рутенійці» надовго стало ознакою свого національного «я» серед чужинців. Та поступово, впевнено і гідно ставали переселенці з українських теренів у далеких європах і канадах саме українцями. Ставали значною мірою тому і завдяки саме своєму рідному друкованому слову.

Видавництва й часописи першої хвилі еміграції

Газетні видавництва

Перша хвиля української еміграції до Канади, що окреслюється хронологічними рамками від кінця XIX століття до кінця Першої світової війни, характеризується стихійним, дещо хаотичним, але впертим становленням і ствердженням видавничої справи.

На початковому етапі видавництва організовувалися здебільшого для започаткування того чи іншого україномовного періодичного друкованого органу. Відомо, що першим таким часописом на американському континенті стала «Свобода», заснована у Джерсі-сіті 15 вересня 1893 року. Газета швидко здобувала все більше передплатників, зокрема й серед канадських українців. Але задовольнити сповна потреби останніх вона не змогла. І тому вже на початку XX століття в Канаді виникають свої друковані органи для українців. Були то «Канадійський фармер» (1903), «Слово» (1904) та журнал «Ранок» (1905).

Спільною характерною ознакою цих трьох видань стали їхня політична заангажованість і залежність від засновників. Часописи виходили на чужі гроші і захищали інтереси передусім англійської ліберальної буржуазії, а не українців-переселенців. Не сприяли довір'ю в українського читача і гостра полемічність публікацій та нетерпимість багатьох авторів, надто ж у міжконфесійних питаннях.

Отже, незабаром нагальною потребою стало заснування справді народного і справді українського часопису. Така роль волею історії випала на долю «Українського Голосу», перше число якого побачило світ 16 березня 1910 року. Вперше за всю історію української видавничої справи і журналістики поза Батьківщиною слово «український» стає у заголовку окремого часопису. Відтоді й розпочинається пора активного українського книгодрукування.

Першим українським видавництвом, яке започаткувало 1903 року часопис «Канадійський Фармер», треба вважати «Канадську Північно-Західну Спілку». Саме завдяки зусиллям її організаторів до Канади було завезено перший український шриффт, відлитий у Сполучених Штатах Америки. Досі украї-

номовні тексти, здебільшого оголошення для громади, набиралися латинськими черенками. Цим першим українським шрифтом було набрано й згадані вище дві перші книжки спілки — «Учебник англійської мови» та «Християнський Катехизм».

«Руська друкарня» і видавничий концерн «Руська книгарня»

1908 року у Вінніпезі українець Яків Крет засновує свою друкарню і видавництво «Руська друкарня». На початку, поєднуючи в одній особі і автора, і видавця, і друкаря, він, зокрема, упорядкував та видав «для руських фермерів і робітників» популярну брошуру «Важніші права Канади», почав редагувати й друкувати перший український ілюстрований журнал «Хата», а також перші числа «Українського Голосу». З цієї друкарні вийшов і перший український підручник Петра Зварича, що був звичайним перекладом англійського букваря і призначався для початкової української школи в провінціях Альберта та Саскачеван (1911). Видав цю книжку автор за власні кошти.

«Руська друкарня» пожвавила й урізноманітнила свою діяльність після того, як Кретові запропонував свої послуги молодий і діловий засновник «Першої Канадійської Книгарні» (в літературі можна знайти й іншу її назву — «Руська і Польська книгарня») Френк Доячек. Свій книжковий бізнес він почав з того, що одержані на своє замовлення зі Львова, Перемишля і Відня українські книжки складав у мішки та валізи і вирушав з ними підводою по тих околицях провінції, де гуртами оселялися українці. Супутніми речами до книжок були ікони, годинники, різноколірні нитки для вишивання, інший потрібний у господарстві дрібний крам. Спілкуючись з українцями по різних фермах, він пропагував свої книжки і водночас вивчав попит на них. Підручник з англійської за півтора долара купували неохоче (за цю суму нашому переселенцеві треба було працювати, скажімо, на вирубці лісу два дні), а ось дрібненькі брошури від 5 до 40 центів розходилися за одну поїздку. В тих поїздках і народжувалися плани, що і скільки видавати.

Напрочуд вдалою виявилася спроба зібрати й видати окремою книжкою пісні, які співали українці на початку свого перебування на чужині. Такий збірник уклав Теодор Федик і запропонував Доячеку для видання. Успіх видрукуваних 1908 року «Пісень про Канаду і Австрію» (йшлося про пісні

австрійської України) був несподіваний. Ось як обґрунтував видавець Я. Крет необхідність третього видання цієї книжки в 1911 році:

«Вірний образ долі наших робітників за морем, представлених у піснях про Канаду і Австрію, так зацікавив наших переселенців, що розкупили два попередні накладу цих пісень. Великий попит за сею книжкою змусив нас видати ще оден наклад. Руська Книгарня, хочачи зробити вигоду Русинам і вдоволяючи їх просьбам, відкупила від п. Т. Федика авторство сеї книжки і пускає в світ своїм накладом отсе третє виданнє. Нехай оно служить кождому розрадою в вільних хвилях, нехай кождий пригадує собі свою долю і недолю в нашій новій Вітчизні — Канаді. Передавайте, отже, сю книжку з рук в руки, посилайте її своїм братам в старий край, нехай і они знають Ваші гаразди та учаться з них, як уникати злого, щоб на новій землі зажити в щастю, в ліпшій гаразді, чого Вам всім бажає Руська книгарня».

Це був один з тогочасних українських бестселерів. Наступне його перевидання здійснила своїм накладом уже «Українська книгарня» у Вінніпезі 1927 року з новим, точнішим, заголовком — «Пісні емігрантів про Старий і Новий Край», залишивши, однак, у підзаголовку попередню назву. Продавалася ця книжка (обсягом 140 сторінок, як і в попередніх виданнях), по 40 центів.

Книгопродавець і видавець Ф. Доячек друкував свої книжки не лише в «Руській друкарні», а й у видавництві «Ранок», друкарні «Канадійського Фармера». Притому друкував, зважаючи на зростаючий попит на українську книжку, дуже інтенсивно. Так, лише за анонсами україномовної преси в 1910 році в Канаді продавалося понад 20 книжечок, випущених накладом «Руської Книгарні» Доячека. 1912 року він став співвласником «Руської друкарні». Об'єднання своєї книгарні з друкарнею дало змогу створити цілий книговидавничий концерн «Руська книгарня». Незабаром Доячек став засновником «Канадійських Вістей», а згодом (1914) у його власність перейшов і тижневик «Канадійський Фармер» з друкарнею. Книжкове видавництво, маючи такі друковані періодичні органи, сповна використовувало їхні можливості для інформування читачів про книжкові новинки, ціни і місця реалізації. Представництва цього концерну було незабаром відкрито

в інших провінціях Канади, зокрема, в провінційних столицях Едмонтоні, Ріджайні.

За даними календаря «Приятель Жовніра» на 1915 рік, що виходив у Канаді, «Руська книгарня» лише протягом 1910—1914 років випустила й реалізувала на американському континенті понад 60 назв україномовних книжок.

Цікаво, що Френк Доячек, чех за національністю, вільно говорив українською мовою, глибоко співчував національним почуттям і політичним намірам українців, розумів ціну друкованого слова національною мовою і своєю діяльністю добре прислужився українській громаді в Канаді.

«Українська видавнича спілка»

Заснована 1910 року, «Українська видавнича спілка» започаткувала перший справді народний і справді український тижневик «Український Голос». Розпочавши книгодрук у 1911 році двома невеликими брошурками — «Пімста робітника» (оповідання) та «Весна» (поезії), автором яких був перший редактор цієї газети Василь Кудрик, видавництво з роками розширювало тематику своїх книжок, збільшувало обсяги, підвищувало інтелектуальний рівень свого читача, формувало його смаки.

Найвагоміше видання цього періоду — Шевченків «Кобзар» обсягом 516 сторінок і з 53-ма ілюстраціями. На обкладинці і звороті титульної сторінки зазначено, що видавалася ця книжка в друкарні «Канадсько-Української видавничої спілки» 1918 року. Фактично це було перевидання «Кобзаря» Львівської «Просвіти» (з передмовою Богдана Лепкого). Канадські українці додали до нього свій вступ на вісім сторінок, підготовлений Інститутом «Просвіта» у Вінніпезі.

Неповторність цього видання в усій світовій шевченкіані в тому, що незабаром воно стало основою «Ілюстрованої Шевченківської бібліотеки» в 24 книжечках. Зміст кожної книжечки склали відбитки окремих поем чи добірок поезій із щойно випущеного «Кобзаря» — таким же форматом і шрифтом. До них додавався портрет Шевченка і відповідні сюжетні малюнки. Коштували ці випуски по 10 центів, тому швидко і повсюдно розходилися.

Друковане слово другої і третьої хвиль еміграції

Переведення української видавничої справи на професійну основу

Умовно об'єднаємо ці дві хвилі хронологічними рамками міжчасся двох світових війн і періодом до кінця 80-х років ХХ століття. Соціальна й політична структура української еміграції цього періоду дуже відрізнялася від піонерської доби. Внаслідок поразки національно-визвольних змагань Україну назавжди полишали найсвідоміші, найосвіченіші громадяни — ті, хто не міг прийняти нової тоталітарної системи, хто рятувався від насильної репатріації до Радянського Союзу в численних еміграційних таборах англійської, американської та французької зон окупації Західної Німеччини після завершення Другої світової війни.

Тож, за океан виїхали сотні, тисячі діячів літератури, науки, мистецтва, які на нових місцях свого поселення, в умовах потужного оживлення організаційної діяльності української спільноти, незабаром ставали каменярами духовної творчості й громадянської позиції свого народу. Вони, вже на професійному рівні, поповнили і скріпили ряди редакторів, видавців, журналістів, друкарів, які в піонерську добу формувалися із одержимих цією справою самоуків.

Українська видавнича продукція цього періоду зростає і кількісно, і якісно. У тематичному діапазоні її можна виокремити за такими ознаками:

- класика «краєвої» літератури (Шевченко, Франко, Кобилянська, Нечуй-Левицький, Леся Українка та ін.);
- науково-популярні твори з історичного минулого свого народу (це передусім заборонені в радянській Україні праці М. Драгоманова, М. Костомарова, М. Грушевського, І. Огієнка);
- українські переклади світової літератури (найбільш показові — кілька випусків арабських оповідань «Тисяча й одна ніч», роман «Вогнем і мечем» Г. Сенкевича тощо);
- навчальна література для вивчення української мови насамперед маленькими українцями, народженими вже в Канаді («Український Буквар», підготовлений «Канадійським Фармером», що витримав протягом 20–30-х років кілька видань; «Український повістковий Буквар» у двох книжечках

Миколи Матвійчука, що виходив кількома виданнями у 40—50-х роках; читанки для початкових класів недільних українських шкіл, найпопулярнішими з яких були ті, що створив Петро Волиняк, — «Барвінок», «Дніпро», «Київ»);

— збірки оповідань, віршів, написаних уже канадськими українцями. Цей видавничий блок пізніше отримає назву «Українська література Канади». Він уже добре досліджений у Канаді, а найвагомішою є англومовна розвідка доктора М. Мандрики;

— різноманітні календарі, як додатки до періодичних друкованих органів. Творилися вони за зразками народних календарів, які започаткувала свого часу львівська «Просвіта». Їхній зміст складали уривки з творів класиків українського красного письменства, інформація про ювілейні дати з рідної землі, різноманітні практичні поради. Найпопулярніші і практично не досліджені сьогодні — «Поселенець», «Українська родина», «Календар «Канадійського Фармера» (з 1917 р.), «Календар «Українського Голосу» (з 1914 р.), «Календар-альманах «Нового Шляху» (з 1931 р.);

— наукова продукція Української Вільної Академії Наук. (До кінця 40-х років активність осередків УВАН у Регенсбурзі і Авсбурзі через виїзд провідних учених за океан різко зменшилася. 1949 року місцем свого осідку президія УВАН обрала канадський Вінніпег. Лише протягом перших десяти років діяльності цієї наукової інституції на канадській землі накладом УВАН було видано у Вінніпезі понад 30 випусків наукових розвідок із серії «Славістика», серед яких праці Я. Рудницького («Шевченкіяна на Заході»), О. Білецького («Омельян Огоновський»), В. Чапленка («Пропаші сили: українське письменство під комуністичним режимом. 1920—1933»), О. Войценко «Матеріяли до франкіяни в Канаді»);

— твори письменників, науковців, політичних і громадських діячів з радянської України, заборонені більшовицьким режимом, антирадянський самвидав (В. Стус, І. Дзюба, В. Мороз, В. Симоненко).

Одна з характерних тенденцій цього періоду — перенесення на канадські терени діяльності українських видавництв, які до 1939 року діяли на Галичині чи в час війни і після — у Західній Європі. Найпоказовішими в цьому плані є видавництво «Наша Культура», що діяло під орудою професора І. Огієнка (пізні-

ше — митрополита Іларіона) у Варшаві та Лозанні протягом 20—40-х років, та видавництво Івана Тиктора, що продовжило традицію створеного цим діячем у Львові концерну «Українська преса».

Видавництво «Наша Культура»

Видавництво засноване у Вінніпезі видатним діячем українського відродження, колишнім міністром освіти та віровизнань УНР Іваном Огієнком (митрополитом Іларіоном) відразу ж після переїзду його до Вінніпега восени 1947 року. Вже у вересні в усі україномовні друковані органи Канади й США, а також Європи було надіслано для публікації листівки такого змісту:

«НОВЕ ВИДАВНИЦТВО У КАНАДІ.

За головним проводом митрополита Іларіона (Проф., Д-ра Івана Огієнка) з листопада місяця 1947 року виходить у Канаді нове видання: «НАША КУЛЬТУРА» — неперіодичне видавництво, головню з ділянки української культури, історії, мови та красного письменства. Щомісяця виходить одна книжка по найдешевій ціні.

Це ж видавництво видає народно-християнського місячника «СЛОВО ІСТИНИ», присвяченого також рятуванню наших скитальників. Початкова передплата на чергові книжки «Нашої культури» — два долари. Передплата на місячник «Слово Істини» — 2.50 дол. річно, окреме число — 20 центів...

Закликаємо все українське громадянство до масової передплати цього нового корисного культурного видання! Просимо приєднувати нам нових передплатників... Видавництво».

Щоб зібрати кошти для видання книжок, при Соборі Св. Покрови у Вінніпезі засновується спеціальний «Видавничий комітет». Згідно із статутом, це була «установа благодійна, що ставить собі завданням плекання й поширення української церковної культури й ідеології». До комітету приймалися дійсними членами особи української національності. Кожен член комітету мав вносити щомісяця не менше одного долара. Видавничий фонд, що складався із членських внесків, призначався винятково на видання нових книжок.

Першими книжками, що побачили світ на канадській землі з маркою «Нашої Культури», були праці самого засновника

видавництва: «Бережімо все своє рідне!», «Приєднання церкви Української до церкви Московської», «Прометей» (поема), «Народження людини» (філософська містерія). Незабаром побачили світ солідні видання: «Слово про Ігорів похід» та «Історія української літературної мови». Остання книжка, що побачила світ 1949 року, вийшла із значною кількістю ілюстрацій.

Видавництво постійно зверталось до жертводавців за допомогою. Глибоко емоційним, переконливим і актуальним сьогодні сприймається звернення митрополита Іларіона до українських меценатів. Ось лише його фрагмент:

«Кожна людина, яка багата не була б вона, має звичайний кінець, — вернеться в землю, з якої й створена вона. Піде в землю, й пам'ять про неї минеться. Не так буває з тими, хто прислужився розвитку культури, цебто з меценатами: їхня пам'ять живе довгі роки, їх любовно згадують вдячні нащадки... Особливо рясно цвіло в Україні меценатство книжкове. Окремі багаті особи, українське боярство, українська шляхта, князі, гетьмани, українська старшина, міщанство — всі спішили стати в ряди поважних меценатів і видати яку книжку. Особи ці давно вже зійшли з цього світу, але їхні видання-книжки живуть ще й тепер і житимуть вічно, прикрашаючи нашу культуру».

За перший десятилітній період діяльності видавництва «Наша Культура» (1947—1957) в ньому вийшло 29 написаних у Канаді творів митрополита Іларіона. Окрім названих вище варто виділити ґрунтовні історичні монографії «Іконоборство», «Поділ єдиної Христової церкви і перші спроби поєднання її», «Українська церква за Богдана Хмельницького. 1547—1557»), «Українська церква за час Руїни. 1657—1687»), «Преподобний Іов Почаївський». Це також і публіцистично наснажена «Книга нашого буття на чужині», і перший том релігійно-філософських творів та багато інших цінних і змістовних.

Цікавий фінансовий документ залишив для дослідників української видавничої справи в еміграції багатолітній секретар видавництва ігумен Іов Скакальський — «Докладний список приходу, розходу й недобору в доларах» по видавництву за десять років діяльності, який дає змогу з'ясувати фінансові засади кожного видання (окрім книг, сюди треба додати ще видання трьох місячників, про які йтиметься нижче, — «Слова Істини», «Нашої Культури» та «Віри й Культури»). Якщо в 1948 році

зібраних для друку коштів було 1253, а витрат 2035 доларів, то в 1957 році ці цифри склали відповідно 4088 та 7538 доларів. У цілому ж за десять років перевитрати склали понад 15 тисяч доларів. Це ті кошти, які «митрополит Іларіон за десять літ (1947–1957) доклав до свого видавництва, щоби видав на український народ у Канаді з власного утримання». Звідси зрозумілими стають грізні фрази засновника видавництва, висловлені в листі до Павла Сомчинського в Буенос-Айрес: «Видаю багато, але до кожної книжки докладаю. Навіть сумнів бере: чи їй варто писати?»

Окрім підготовки до друку книжкових видань «Наша культура» стає засновником кількох періодичних друкованих органів — «Слово Істини», «Наша Культура», «Віра й Культура».

«Слово Істини», як «народний місячник духовної культури й рідної мови», регулярно виходив з листопада 1947 по жовтень 1951 року. Усіх випущено 48 чисел. Обсяг кожного числа був стабільним — 32 двоколонні сторінки (один друкований аркуш), за винятком першого, зведеного. Програмною метою діяльності було заявлено прагнення редакції «сіяти по всьому українському світові правдиве Слово Божої Істини, щоб глибше виявити церковну Божу Правду та українську церковну ідеологію».

Тематика часопису постійно розширювалася. Провідними були теми української мови, культури, проблеми їх виживання в чужомовному оточенні. Редакція постійно зверталася до своїх читачів та видавництв присилати для рецензування нові книжки, інформація про які систематично вміщувалася на сторінках часопису.

І все ж «Слово Істини» попри неодноразові прагнення видавця урізноманітнити тематику публікацій залишався вузькопрофільним часописом із чітко вираженим релігійно-національним напрямом. Це звужувало читацьку аудиторію, не сприяло формуванню солідного авторського активу. Нерідко зустрічаються числа, де на 70–80 відсотків усього обсягу подавалися матеріали одного автора — митрополита Іларіона. Все це спонукало видавця до зміни профілю видання і вироблення його нової програми. У жовтні 1951 року вийшло останнє число «Слова Істини», на одній із сторінок якого було вміщено заклик до читачів читати новий часопис «Наша культура».

Місячник «Наша Культура». Новий місячник, що почав виходити у Вінніпезі з листопада 1951 року, був новим лише за місцем перебування видавця. Адже багато читачів як у Європі, так і в Америці пам'ятали редаговану протягом 1935—1937 років у Варшаві професором Іваном Огієнком «Нашу Культуру», яка швидко завоювала авторитет у науковців і прихильність у найширшого читача. З незалежних від видавця причин вона там і припинила своє існування, але потреба у відновленні такого часопису після Другої світової війни в умовах посилення «радянзації» українського населення після приєднання західноукраїнських земель до складу радянської України була як ніколи актуальною. Цю тезу так обґрунтовує сам видавець:

«Українська культура, на якій зросла наша Україна й яка принесла їй світову славу, знаходиться тепер у великій небезпеці — в небезпеці повного знищення її. Ворог напосів на Україну й свідомо нищить цю культуру до останку, бо добре знає, що українська культура — то правдива душа України, добре знає, що, знищивши цю культуру, він знищить саму Україну, раниць її в саме серце...

Але ми всі знаходимося на волі й від своєї культури не відступаємо. Навпаки, тільки на чужині ми глибоко пізнали повновартість нашої рідної культури, пізнали її самостійність, людяність. Пізнали, що наша культура неповторна за межами нашої Батьківщини... Творімо ж і на чужині українську культуру всіма силами своєї нації! Сил цих маємо і тут в достатку, і ними можемо спинити й винародовлення наших братів, і викривлення нашої вікової культури».

У першому числі видання була заявлена його програма:

— наукові й науково-популярні статті з усіх ділянок української духовної й матеріальної культури: література, історія, історія церкви, мистецтво, філософія, богослов'я, театр, мовознавство, етнографія, право, археологія, педагогіка, архітектура й т. ін.;

— короткі спомини з нашого недавнього минулого;

— критичні огляди наукових праць і літературних новин.

За канадський період існування (з листопада 1951 по жовтень 1953 року) вийшло 23 випуски часопису. Обсяг його був приблизно такий, як і «Слова Істини» — 40 двоколонних сторінок, але оформлювався вже краще. Обкладинка друкувалася в два кольори, в окремих числах з'являлося більше ілюстратив-

ного матеріалу. Але найголовніше — помітно урізноманітнилися тематика, розширилося коло авторів.

Серед постійних дописувачів були авторитетні в українському світі історики, літератори й мовознавці — Степан Килимник, Олександр Оглоблин, Наталія Полонська-Василенко, Андрій Чайківський, Дмитро Чуб, Ярослав Рудницький, Улас Самчук. На сторінках «Нашої Культури» її канадського періоду можна віднайти сьогодні немало невиданих ще й досі прекрасних творів цих та й інших авторів, глибокий аналіз тогочасного літературного процесу, розповіді про маловідомі факти української історії, цінну епістолярію.

Останнє число цього часопису вийшло у жовтні 1953 року.

«Віра й Культура». Це був третій періодичний друкований орган видавництва «Наша Культура». Програмними його завданнями були: продовження традицій своїх двох попередників, підвищення релігійної свідомості та культури українського народу в Канаді. Йшлося передусім про публікацію матеріалів з усіх ділянок богословської науки та церковного життя. Однак залишалися програмні положення «Нашої Культури»: історія, література, мистецтво, огляд книжкових новинок, спомини з недалекого минулого.

Від «Нашої Культури» новий часопис відрізняється насамперед збільшеним удвічі обсягом — 80 сторінок, кращим поліграфічним виконанням: з початку 1954 року друкувався на книжковому папері. З січня того ж року він стає «органом Українського наукового богословського товариства» і таким залишається до останніх днів свого виходу — грудня 1967 року. Всіх вийшло 162 числа.

Через 15 років видання «Віри й Культури» в Канаді відновлюється. Від 1974 року вона стає річником Наукового богословського товариства імені митрополита Іларіона (Огієнка). Перші два випуски вийшли за редакцією доктора Юрія Мулик-Луцика. Протягом 1976—1998 років незмінним редактором видання стає відомий у діаспорі і в Україні учений-богослов, багатолітній декан богословського факультету Колегії Святого Андрія при Манітобському університеті, публіцист і видавець протопресвітер Степан Ярмусь. Проте одинадцяте число цього річника (1998 рік), присвячене 400-літтю від дня народження Петра Могили, виявилось останнім.

Видавництво Івана Тиктора

Нову сторінку в історії української видавничої справи в Канаді започаткував відомий на Галичині видавець Іван Тиктор. Колишній творець і власник концерну «Українська Преса» у Львові, під орудою якого у 30-х роках на західноукраїнських землях масово поширювалася україномовна преса і книжка, він пізніше очолював видавництва «Нове Життя» у Кракові, «Волинь» у Рівному. Опинившись 1948 року в Канаді, приступає до створення свого видавництва і здійснення нечуваних досі видавничих проектів — перевидання своїх фундаментальних львівських першодруків — «Великої історії України», «Історії українського війська» та «Історії української культури».

До Івана Тиктора ніхто не видавав у Канаді великих за обсягом книжок. Для цього треба було зібрати колосальні кошти, та й певності в реалізації їх не було. Тиктор за короткий час здійснив неможливе. Того ж таки 1948 року у Вінніпезі накладом 15 тисяч примірників з'являється величезний за обсягом том (968 сторінок) із значною кількістю ілюстративного матеріалу — «Велика історія України». Коротким зверненням до читачів були такі глибинні за змістом і хвилюючі слова видавця: «В 25-ту річницю моєї видавничої діяльності випускаю на чужині друге видання **ВЕЛИКОЇ ІСТОРИЇ УКРАЇНИ** в глибокім переконанні, що ця книга скріпить розсіяних по всьому світу синів України в їхній вірі в недалеке **ВОСКРЕСЕННЯ БАТЬКІВЩИНИ** та додасть їм сил до боротьби за її визволення». Посвятою до цього тому були слова, взяті ще з львівського видання: «Батькам на славу, синам на науку».

Представляючи цю книжку канадському читачеві, Євген Яворівський так охарактеризував її значення: «Навчаючи про славні діла предків наших, ця книга сповнятиме зболілі душі українців на чужині вірою в недалеку перемогу української правди і силою до дальшої праці й боротьби за визволення України».

На видання «Великої історії України» було витрачено 300 тисяч канадських доларів благодійних внесків — сума на той час величезна. Незабаром побачили світ й інші два видання — «Історія українського війська» та «Історія української культури».

Іван Тиктор стояв біля витоків створення «Клубу Приятелів Української Книжки», з маркою якого побачили світ кілька серійних видань. Лише протягом 1949–1952 років тут вийшло 14 книжок загальним обсягом близько 2000 сторінок. Передусім це були повісті й романи з української історії. Серед них — «Страшна помста» М. Гоголя, «Максим Залізник» В. Радича, «Пригоди молодого лицаря» С. Черкасенка, «Люди в тенетах» В. Чапленка, «Поєдинок з дияволом» О. Гай-Головка.

Львівське коріння (від 1920 р.) мало ще одне українське видавництво, що постало в Торонто 1952 року, — «Добра книжка». Перенесло воно сюди свою діяльність із Австрії, де протягом 1948–1949 рр. випускало квартальник «Життя і Слово». Фінансувалося здебільшого католицькою українською громадою. За перші п'ять років своєї праці в Канаді випустило понад 150 назв перекладених із чужих мов і оригінальних книжок, переважно релігійної, історичної тематики.

Видавнича Спілка «Тризуб»

Ця видавнича спілка є правонаступницею одного з перших українських видавництв піонерської доби — «Української Видавничої Спілки». Її діяльність пов'язана передусім із випуском часопису «Український Голос». З 20-х років книговидання сформувалося в окремий напрям. Сучасну назву видавництво набуло 1948 року, відповідно до прийнятого нового Статуту.

Один з найвагоміших проектів цієї Спілки — видання повного «Кобзаря» Тараса Шевченка з упорядкуванням, ґрунтовними науковими коментарями і примітками Леоніда Білецького. В загальному обсязі ця фундаментальна праця має чотири томи на 1978 сторінок. Спроба видрукувати її належить видавництву «Пробоем» у Празі, де 1942 року вийшов перший (і єдиний) том. Війна завадила завершити цю добру справу. Перебравшись після війни до Вінніпегу, Леонід Білецький вирішує присвятити це видання «українським піонерам Канади, що творили матеріальні й духовні цінності на добро і славу українського народу й Канади». Одномудців він знайшов в Українській Вільній Академії Наук та видавництві «Тризуб», яке й почало збирати кошти для здійснення величного проекту. Перший і другий томи побачили світ 1952 року, третій — 1953-го, четвертий — 1954 року.

Особливість цього видання «Кобзаря» в тому, що в усіх текстах поставлено наголос. Обумовлено це необхідністю спонукати українську діаспору дотримуватися єдиної української літературної мови, єдиного правопису й наголосу, бо під впливом асиміляційних процесів рідна мова стала зазнавати значних спотворень.

Кладучи цю найголовнішу книгу українства на вітар своєї найвищої ідеї, — вибороти Україні свободу, самостійність і соборну державність — видавництво тоді не до кінця реалізувало свій первинний задум. Через брак коштів другу частину накладу — 2500 примірників — не вдалося «вдягнути» в оправу. Ця частина вже зброшурованих аркушів чекала своєї слухної пори на складі видавництва аж до початку 90-х років. Але волею долі саме цим книгам судилося виконати історичну місію — будити своїм огненним словом приспану протягом десятиліть радянської пропаганди Україну. За ініціативою президента «Тризуба» Анни Фігус-Ралько в Канаді було організовано збір коштів не тільки на завершення друку «Кобзаря», а й на пересилку його в Україну — до наукових, освітніх бібліотек, установ і закладів. Загалом було відправлено понад 300 чотиритомних комплектів цього видання в усі 25 областей.

Ще один золотий рядок вписало це видавництво в історію українського друкарства поза Україною, створивши і видавши «Літопис українського життя в Канаді». Це п'ять солідних томів (від 300 до 500 сторінок у кожному), де небайдужим поглядом історика і літописця Ольги Войценко в хронологічному порядку зареєстровано всі більш-менш вагомні факти проявів українського життя в Канаді. Основою цього літопису послужили річники «Українського Голосу». Цінність видання в тому, що тут подано не лише назви публікацій та короткий виклад змісту, а й, у багатьох випадках, розлогі цитати.

У цілому ж на кінець 50-х років у Канаді виходило близько 40 різних періодичних україномовних видань, діяло до двох десятків видавництв. Головними видавничими осередками були Вінніпег, Торонто, Едмонтон, Йорктон.

Сучасний період

Причини послаблення видавничого руху

Сучасне українське друкарство на теренах Канади не відзначається тією величезною потугою й різноманітністю, якими позначені описані вище попередні два періоди. Цьому є кілька об'єктивних причин.

По-перше, даються взнаки асиміляційні процеси, які все більше торкаються молодих українців, надто ж тих, хто народився тут у четвертому, чи вже й п'ятому поколіннях. Така молодь швидше втрачає українську мову й інтерес до організованого життя громади.

По-друге, поступово відходить від активної громадської діяльності старше покоління українців, яке належало до «політичної еміграції», для яких справою життя було прагнення якнайдовше затримати в країні нового поселення свою українську ідентичність. Саме ця категорія була основним жертводавцем для реалізації різноманітних видавничих і пресових проектів.

По-третє, нова, четверта хвиля еміграції з України, яка почалася після розвалу Радянського Союзу і падіння «залізної стіни», в основі своїй є «заробіткова» і тому громадсько-політичні інтереси для неї не є пріоритетними. У мові ця найновіша хвиля з цієї причини асимілюється швидше, ніж попередні.

Зменшення інтересу до книжки взагалі і української зокрема розпочалося на американському континенті ще з 60-х років — з настанням доби, в якій «немає часу на книжку». Цією ситуацією вже тоді занепокоївся Конгрес Українців Канади, який на своєму з'їзді у жовтні 1965 року ухвалив спеціальну резолюцію щодо майбутнього української книжки. Зважаючи на унікальність цього документа, доцільно навести деякі його фрагменти:

«1. В організаційній системі Комітету Українців Канади дати українському друкованому слову, українській книзі постійну, беззастережну і повну підтримку.

2. Улаштовувати кожного року, в місяці жовтні, виставку української книги з відповідними доповідями.

3. Дбати про те, щоб в українських народних школах і курсах українознавства Батьківські Комітети й Управи Шкіл вимагали від батьків набувати для своїх дітей часописи й журнали

для молоді та видання дитячої літератури й відповідні видання для домашньої лектури.

Добра книжка — це найбільший наш приятель, який ніколи нас не покине, який у смутку й горю дасть нам пораду і підсуне ідею, що осінить нашу душу і наш ум...

В Україні українська книжка, українське друковане слово запряжені у залізні шори служіння тільки одній справі, тільки одній цілі — піддержці і прославленню советського режиму. Тим важливішою стане роля її за кордоном. Вона мусить докзати, вияснити і спростувати все те, про що українська книга в Україні сьогодні не сміє говорити.

Українська книга за кордоном, переложена на світові мови, має ще й інші завдання. Вона повинна нас пов'язати з народами світу... Вона повинна інформувати світ правдиво про нас. Вона повинна пропагувати, заступати та обороняти українську правду, українську визвольну справу.

...Даймо українській книжці належну підтримку. Купуймо її і збагачуймо нею наші організаційні і домашні бібліотеки. Бо в книгах «мертві живуть і німі говорять».

Видавничі центри новітньої доби

Чимало дрібних українських видавництв та їх пресових органів, що нерідко друкували спорадичну літературу, виконавши свою історичну місію, припинили своє існування.

Продовжують діяти, хоча й з меншою інтенсивністю, найдавніші й авторитетні в західному світі видавництва. Центрами українського книговидавничого руху нинішньої доби, як і раніше, залишаються Вінніпег, Торонто та Едмонтон.

У Вінніпезі першість по праву забирає «Тризуб» і його найдорожче дітище — щотижневик «Український Голос». Видавнича спілка «Екклезія», що діє при Консисторії Української православної церкви в Канаді, продовжує видавати двотижневик «Вісник», який, щоправда, дедалі більше стає англомовним. З емблемою цієї спілки побачив світ ряд видань релігійної тематики. Серед найпомітніших видань останнього часу — українсько-англійський «Молитовник» (2000 рік), що став результатом чотирирічної копіткої праці Спільної літургійної комісії Постійної Конференції Українських Православних Єпископів поза межами України.

У Торонто видавнича спілка «Гомін України» продовжує видавати великим форматом (обсяг кожного числа — 12 шпальт) суспільно-політичний тижневик з такою ж назвою, який засновано 1948 року. Торонтська видавнича спілка «Новий шлях» з 1937 року випускає однойменний тижневик, нинішній обсяг якого — 20 шпальт. Газета належить Українському національному об'єднанню.

Характерною особливістю сучасного життя української діаспори в Канаді є активна заявка про себе у цій царині нової хвилі української еміграції, яку тут називають бізнесово-заробітковою. Позбавлені політичної заангажованості, її професійно підготовлені представники прагнуть запровадити серед української спільноти новий тип редакційно-видавничої і журналістської діяльності, заснований на засадах не благодійності чи партійної підпорядкованості, а ринку. Типовим прикладом може слугувати новий український тижневик — «Міст», видавцем якого виступає заснована українцями «Міст Медіа Корпорейшен». На відміну від традиційних україномовних канадських часописів це видання, обсягом 44 шпальти, що іменує себе «тижневою незалежною газетою для українців Північної Америки», в основу своєї програми взяло західний тип журналістики, яка базується на продукуванні об'єктивної інформації не лише про українське, а й світове життя, і залежить не від політичних угруповань, а рекламодавця. Редакція тижневика знаходиться в Торонто, а представництва — в Україні та США.

Такою ж несподіваною новинкою на книжково-журнальному ринку західної української діаспори можна вважати новий канадський український журнал «Родина», заснований однойменною видавничою корпорацією 2000 року. Це єдиний у західному світі міжнародний україномовний журнал, редакція якого знаходиться в Торонто, друкується в шестиколірному варіанті на рівні світових стандартів.

У Торонто засноване й перше українське електронне видавництво Василя Сидоренка, яке оголосило у 2000 році про свій перший видавничий проект — видання електронною книжкою Шевченкового «Кобзаря» двома мовами — англійською та українською.

Торонтську адресу також мають: відоме в світі видавництво «Літопис УПА», українське дитяче видавництво і книгарня Яра Чумака, видавництво «Діалог», фірма «Бескид Графікус», ви-

давнича компанія Віктора Поліщука. Остання спеціалізується на рекламних проспектах, бізнесових довідниках.

У Гамільтоні нещодавно заснована українська друкарня «Європа», основним видом діяльності якої є виготовлення рекламних плакатів, візитівок, запрошень.

В Едмонтоні зареєстроване українське видавництво «Славута».

Видавництво Канадського інституту українських студій

Адаптуючись до нових історичних реалій, молода наукова і культурологічна еліта української частини Канади прагне творити загальні дослідно-видавничі центри та національні фундації, в яких би не лише плекалася, а й увічнювалася в непромишляльничих книжкових виданнях українська національна культура в усіх її видах. У цьому контексті обнадійливою і багатообіцяючою виглядає програма діяльності створеного 1976 року Канадського інституту українських студій при Альбертському університеті в Едмонтоні (КІУС) та його видавництва.

Завдання цієї інституції на початках полягало в тому, щоб продукувати і поширювати в західному світі знання про Україну та українців, протистояти репресивним заходам радянського режиму, спрямованого на знищення української мови та культури. З набуттям незалежності України змінилася й програма. Більший акцент нині робиться на видавничій діяльності.

Подією світового значення став вихід у світ 1997 і 1999 років першого і сьомого тому (з усіх передбачених десяти) фундаментальної праці М. Грушевського «Історія України-Руси» в англійському перекладі, здійсненому Центром досліджень історії України ім. Петра Яцика та видавництвом КІУСу.

Ця подія стала справді символічною і має промовисту історичну паралель. 1918 року, коли на берегах Дніпра було відновлено Українську державу, перші українські переселенці до Канади в далекому Вінніпезі у видавництві «Канадійського Фармера» готували до друку «Ілюстровану історію України» М. Грушевського. В передмові до книжки тоді було зазначено: «Канадійський Фармер», видаючи сю книгу, мав лише одно на цілі, а се, щоб наші українські поселенці були свідомі себе, щоб знали свою історію,.. щоб знали, що вони є діти Неньки України без різниці на те, де б вони не жили». Довідавшись про

такий добрий жест своїх земляків за океаном, автор цієї книжки на початку 20-х років звертається до них з пропозицією видрукувати цю книгу в англійському перекладі. Тодішній Голова Центральної Ради добре розумів, як бракує світовій спільноті правдивої інформації про Україну. Тієї інформації, яка подавалася б не з кон'юнктурних публікацій, що поширювалися за кордоном з подачі «старшого брата», а яка написана була б на основі фундаментального дослідження значного масиву архівних матеріалів, першоджерел.

На порозі третього тисячоліття заходами тієї ж української громади в Канаді багатотомна праця М. Грушевського стала доступною всьому світові. Під час урочистого представлення першого тому цього проекту в Торонтському університеті його було названо «Біблією української історичної науки».

Українське друковане слово в Канаді виконувало і виконує досі кілька важливих суспільно значущих функцій.

По-перше, воно є одним із головних чинників у самоусвідомленні і самоствердженні емігрантів з українських земель як представників однієї нації, одного народу.

По-друге, воно є чинником розвою і ствердження української літературної мови серед нашої спільноти на чужині.

По-третє, воно виступає чинником поширення по цілм світі правдивої інформації про Україну і українців.

По-четверте, воно поламало й заперечило печальну традицію української видавничої справи та журналістики про їхню короткотривалість в умовах бездержавності української нації.

Перші часописи, які засновувалися в Росії, завжди утримувалися на кошт уряду. За державні кошти видавалися й газети, журнали і книжки для корінних народів у інших країнах, зокібно в Канаді. Не так було з українськими видавництвами і періодикою. Їхнє існування і на Батьківщині, і в діаспорі ставало можливим винятково лише за рахунок пожертв самих українців. Тому й існували вони в часі зовсім недовго, тому й відроджувалися вони щоразу новими назвами і з допомогою нових меценатів та нових жертводавців, небайдужих до долі свого рідного друкованого слова.

Література

Білецький Л. Українські піонери в Канаді: 1891—1951. — Вінніпег: Комітет Українців Канади, 1951. — 128 с.

Войченко О. Літопис українського життя в Канаді. У 5 т. — Вінніпег, 1961—1973.

Войченко О. До початків українського видавничого руху в Канаді // Ювілейний альманах для відмічення праці «Українського Голосу». — Вінніпег, 1960. — С. 77—89.

Видання Івана Тиктора та концерну «Українська преса»: Бібліографічний покажчик. 1923—1977. — Львів, 2000 (Розділ «Канадський період діяльності І. Тиктора. Вінніпег, 1948—1977»).

Змієнко-Сенишин Г. Пересаджені квіти України. — К.: Наша культура і наука, 2001. — 196 с.

Історія «Українського Голосу» в біографіях його основоположників / Упорядник А. Фігус-Ралько. — Вінніпег: Тризуб, 1995. — 112 с.

Марунчак М. Історія українців Канади: У 2 т. — Вінніпег: УВАН. — 1968. — Т. 1. — 466 с.; 1974. — Т. 2. — 512 с.

Марунчак М. Студії до історії українців Канади: У 5 т. — Вінніпег, 1968—1969.

Тимошик М. «Лишуть навіки з чужиною...»: митрополит Іларіон (Іван Огієнко) і українське відродження. — К.: Наша культура і наука, 2000. — 548 с.

Тимошик М. 90-річчя «Українського Голосу» у контексті історії української журналістики // Українське журналістикознавство. — 2001. — №2. — С. 6—9.

Фігус-Ралько А. Українська Канада. — К.: Наша культура і наука, 2001. — 142 с.; 2-ге вид., доп.: К.: Наша культура і наука, 2003. — 184 с.

Ярмусь С. Журналістичний профіль. — Вінніпег, 1999. — 340 с.